

Судова реформа та Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: більша правова визначеність є доброю новиною для інвестора

Ярослав Арестович Петров,
адвокат, юрист ЮФ «Астерс»

Микола Георгійович Сорочинський,
*кандидат юридичних наук, адвокат
(Україна та штат Нью-Йорк), юрист
ЮФ «Астерс»*

У вітчизняних дискусіях щодо судової реформи часто приділяють увагу верховенству права, доступу до суду тощо. Однак варто звернути увагу з точки зору поліпшення інвестиційного клімату в нашій країні на принцип правової визначеності. Для інвестора часто не має значення, яким чином законодавство по суті вирішує те чи інше питання. Набагато важливіше, щоб питання було вирішено один раз і чітко, щоб суди не вирішували одну й ту ж саму правову ситуацію діаметрально протилежним чином. Принцип правової визначеності є важливим принципом права ЄС.¹

Проте дотепер питання судової реформи не розглядалося через призму правової визначеності. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. (далі – Закон) та внесені ним зміни до процесуального законодавства виводить питання правової визначеності на передній план. Адже якщо можна сформулювати єдиний принцип, який поєднав у собі всі зміни, внесені до законодавства цим Законом України, то в якості такого принципу можна назвати саме правову визначеність.

---

¹ Див. Raitio J., The Principle of Legal Certainty in EC Law. – 2003. – 480 с.

Вплив Закону на реалізацію принципу правової визначеності в Україні можна розділити на коротко- та довгостроковий. У короткостроковій перспективі значний обсяг змін, внесених до процесуального законодавства, звичайно, створив значну кількість питань та привніс до судової діяльності додаткову невизначеність. Однак середньо- та довгостроковий вплив Закону на визначеність у правовій системі України може бути позитивним.

У цьому плані варто звернути увагу на такі ключові аспекти нового Закону, як: (1) спрощення та скорочення процедури оскарження судових рішень у спеціалізованих судах, (2) фактичне запровадження до правової системи України концепції судового прецеденту та (3) загальне скорочення процесуальних строків та спрощення судових процедур.

Ці аспекти Закону з точки зору їх впливу на збільшення рівня визначеності у правовій та судовій системі України більш детально розглянуто нижче. При цьому особливу увагу приділено спеціалізованим судам, оскільки саме ці суди, в першу чергу суди господарські, мають ключове значення для економічних відносин у державі.

Зміни у статусі Верховного Суду України та створення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Як відомо, відповідно до Закону було створено новий вищий суд у системі судів загальної юрисдикції – Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ. Новий спеціалізований суд буде найвищою касаційною інстанцією у цивільних і кримінальних справах і на нього буде покладено більшість існуючих повноважень палат Верховного Суду з цивільних і кримінальних справ і його військової колегії. Інакше кажучи, новий спеціалізований суд стане касаційним судом найвищої інстанції для переважної більшості цивільних і кримінальних справ.

Повноваження Верховного Суду звужені і за іншими напрямками. Зокрема, Верховний Суд втратив право:

1. Приймати касаційні скарги та самостійно відкривати провадження з перегляду справ.

Раніше законодавство містило обмежений перелік підстав, за якими Верховний Суд міг розглядати касаційні скарги, серед них найбільш істотною підставою було (і залишається) неоднакове застосування вищими спеціалізованими судами того самого положення законодавства в аналогічних

справах. Однак на практиці Суд рідко слідував цим обмеженням і не розробив чітких критеріїв прийняття або відмови у прийнятті скарг. Широке повноваження Верховного Суду фактично перетворили його на додаткову касаційну інстанцію. Тепер право відкривати провадження з перегляду справ Законом передано від Верховного Суду вищим спеціалізованим судам, які де-факто отримують право вето на розгляд конкретної справи у Верховному Суді.

2. Направляти справи на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

У минулому Верховний Суд у господарських справах дуже часто використовував своє право направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції. Через це деякі справи проходили повний цикл з усіх чотирьох судових інстанцій (трьох – при розгляді цивільних і кримінальних справ) по два, три або навіть більше разів. У результаті сторони були позбавлені можливості отримати остаточне рішення у справі в будь-який прогнозований період часу. Відповідно до нового Закону та змін, які він вносить до процесуальних кодексів, якщо Верховний Суд приймає рішення про направлення справи на новий розгляд, цей новий розгляд обмежується переглядом справи лише вищим спеціалізованим судом.

3. Припиняти провадження у справі шляхом скасування рішення вищого спеціалізованого суду.

Користуючись правом припинити провадження у справі у минулому, Верховний Суд міг фактично прийняти остаточне рішення у справі на користь заявника, оскільки припинення провадження у справі з одночасним скасуванням рішення вищого спеціалізованого суду залишало в силі рішення суду нижчої інстанції. За новим законом Верховний Суд вже не уповноважений приймати остаточне рішення у справі, а може лише направити справу на розгляд до вищого спеціалізованого суду.

4. Надавати роз'яснення судам з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики.

Відповідно до нового Закону надання рекомендаційних роз'яснень судам нижчих інстанцій з питань застосування законодавства при вирішенні спорів віднесено до повноважень вищих спеціалізованих судів. Слід зазначити, що такий перерозподіл може призвести до різного застосування одних і тих самих законодавчих норм судами різної спеціалізації. Також у майбутньому може

виникнути питання актуальності діючих на сьогодні постанов Пленуму Верховного Суду. Зокрема, у зв'язку з прийняттям нових законів та розвитком судової практики виникне необхідність їх відповідної зміни, але ні Верховний Суд, ні вищі спеціалізовані суди на це не уповноважені.

Вперше в історії українського права рішення Верховного Суду України набувають статусу, подібного до прецедентів та джерел права.

Закон «Про судоустрій і статус суддів» мав на меті належним чином перемістити осередок прийняття остаточного рішення в більшості судових справ з Верховного Суду до вищих спеціалізованих судів. Однак при цьому Верховний Суд отримав інший інструмент впливу, який виходить далеко за межі конкретної справи й потенційно може впливати на розвиток права в Україні в цілому. Якщо раніше рішення Верховного Суду було обов'язковим лише для сторін у конкретній справі, то тепер воно є джерелом права, обов'язковим для всіх судів та державних органів. Це нововведення наближає українську правову систему до систем права, побудованих на прецеденті.

Процедура оскарження рішень буде за новим законодавством такою складною, що рішення Верховного Суду як такі можуть стати рідкісним явищем. Отже, прецедентів може виявитися небагато і на практиці значення цієї зміни може бути обмеженим. І все ж важко переоцінити історичне значення цього нового принципу українського права.

Спрощення та прискорення судових процедур за новим Законом.

Значна частина змін, внесених Законом, спрямована на спрощення та прискорення судових процедур. Загалом це варто вітати, особливо враховуючи, що право на оперативний судовий розгляд передбачено статтею 6 Європейської конвенції з прав людини.

На практиці учасники багатьох судових розглядів можуть виграти від усунення Верховного Суду від розгляду більшості господарських справ. Адже завдяки цьому та завдяки зменшенню можливостей для направлення справи на новий розгляд, час, необхідний для отримання остаточного судового рішення у більшості справ, буде істотно скорочено. Значно менша кількість справ у господарському та адміністративному судочинстві досягатиме четвертої інстанції.

Прикладом спрощення процедур є право адміністративних судів надсилати повістку органам влади електронною поштою або факсом та скорочення терміну вручення судових повісток.

Звичайно, у цього спрощення є й недолік, оскільки за певних умов простота та швидкість процедури може бути використана з метою обмеження прав сторін, в яких буде менше часу на підготовку до судового розгляду.

Законом встановлено, що зміна підстави або предмета позову можлива лише до початку розгляду судової справи в суді першої інстанції (раніше це можна було зробити на будь-якій стадії судового розгляду), а розмір позовних вимог, як і раніше, можна змінити протягом усього часу розгляду спору.

Також для протидії зловживанню сторонами своїми процесуальними правами Закон вносить зміни до процедури розгляду заяви про відвід (самовідвід) у господарському процесі. Зокрема, заява про відвід (самовідвід) тепер підлягає розгляду складом суду, в провадженні якого знаходиться справа, у дорадчій кімнаті з винесенням ухвали. У минулому така заява розглядалася головою або заступником голови господарського суду.

Затягувати розгляд справ, подаючи апеляційні скарги з процесуальних питань, також стане важче, оскільки за новими процесуальними правилами до судів апеляційної інстанції передаватиметься не вся судова справа, а лише матеріали за скаргою, що дозволить продовжувати розгляд справи по суті, незважаючи на процесуальні скарги.

Закон також передбачає створення автоматизованої системи документообігу в судах. Ця система спрямована на автоматизований розподіл справ між суддями та надання учасникам судового розгляду інформації про рух справи. Ця система може поліпшити обіг документів та вирішити існуючу проблему маніпуляцій з документами в судових справах. Якщо впровадження системи пройде згідно з планом, вона також дозволить зменшити вплив голів судів на розподіл справ між суддями. Проте зміни до системи документообігу в судах є улюбленим проектом багатьох урядів. Однак поки що система не стала реальністю. Для оцінки того, наскільки практика відобразить принципи, закладені в новому Законі, необхідно дочекатися практичного впровадження системи.

Низка змін у процесуальних кодексах призведе, найімовірніше, до зменшення часу, що витрачається на судові та апеляційні процедури. Так, строк

розгляду спору судом першої інстанції обмежений двома місяцями (може бути продовжений за клопотанням сторін тільки на п'ятнадцять днів) у цивільному та господарському процесі та одним місяцем в адміністративному. Також змінені строки апеляційного оскарження, а саме: на апеляційне оскарження рішення відводиться десять днів з дня його проголошення, а ухвали – п'ять днів. Крім того, в адміністративному та цивільному процесі спрощена процедура апеляційного оскарження: більше немає необхідності подавати заяву про апеляційне оскарження, тепер відразу подається апеляційна скарга.

Термін розгляду скарги на рішення суду першої інстанції становить два місяці (один місяць для адміністративного судочинства) з дня винесення ухвали про відкриття апеляційного провадження. Скарга на ухвалу суду розглядається протягом п'ятнадцяти днів.

Більше того, нові правила скорочують термін розгляду справи у вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді від двох до одного місяця. Якщо раніше максимальний термін взагалі не було визначено (для розгляду Верховним Судом касаційних скарг у цивільних та кримінальних справах), то тепер застосовується єдиний термін в один місяць. Також встановлено єдиний для всіх типів проваджень п'ятнадцятиденний термін для вирішення питання про передачу справи на розгляд до Верховному Суду.

Нарешті, нове законодавство не лише встановлює більш стислі процесуальні строки, але й передбачає конкретні санкції за їх порушення. Зокрема, відповідно до нової редакції статті 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції», запровадженої Законом від 13 травня 2010 року, умисне затягування суддею строків розгляду справи понад терміни, встановлені законом, вважається порушенням присяги судді та може слугувати підставою для звільнення.

Скорочення процесуальних термінів може мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, такі зміни сприятимуть більш оперативному розгляду судових спорів. З другого боку, зважаючи на завантаженість судів, існує ризик того, що суди будуть змушені їх постійно продовжувати. Крім того, з практичної точки зору, разом зі скороченням термінів скорочується і кількість часу, необхідного для підготовки процесуальних документів і надання доказів у справі. Зокрема, це стосується справ, де однією зі сторін є іноземні фізичні та юридичні особи. У подібних справах часто в якості доказів необхідно надати

документи з іншої юрисдикції, які, як правило, вимагають додаткових затрат часу для легалізації або проставлення апостилю та офіційного перекладу.

До того ж, судова реформа робить ще один крок у напрямі посилення прав кредиторів в Україні. Враховуючи, що тривалий час права боржників на практиці в нашій країні були захищені набагато краще, ніж кредиторів, зміни у цьому напрямі є позитивними. Однак також необхідно пам'ятати про необхідність певного балансу та про те, що захист прав кредиторів може потенційно зайти занадто далеко. Суди мають враховувати це при застосуванні нового процесуального законодавства.

Таблиця 1. Скорочення строків розгляду справ за новим процесуальним законодавством

Господарський процесуальний кодекс України

	До реформи Максимальний строк за законом	Після реформи Максимальний строк за законом	
1 інстанція	Від 2 до 3 місяців	Від 2 до 2,5 місяців	
2 інстанція	2 місяці	<i>Рішення</i>	<i>Ухвала</i>
		2 місяці	15 днів
3 інстанція	2 місяці	1 місяць	15 днів
4 інстанція	2 місяці	1 місяць	
Нововиявлені обставини	1 місяць	1 місяць	
Усього	Від 9–10 місяців	Від 7 до 7,5 місяців	Від 5 до 5,5 місяців

Цивільний процесуальний кодекс України

	До реформи Максимальний строк за законом	Після реформи Максимальний строк за законом	
1 інстанція	Від 2 до 3 місяців	Від 2 до 2,5 місяців	
2 інстанція	Від 2 до 3 місяців	<i>Рішення</i>	<i>Ухвала</i>
		Від 2 до 2,5 місяців	Від 15 днів до 1 місяця
3 інстанція	На визначення суду	1 місяць	15 днів

4 інстанція	На визначення суду	1 місяць	
Нововиявлені обставини	На визначення суду	На визначення суду	
Усього	Не визначено	Від 6 до 7 місяців	Від 4 до 5 місяців

Кодекс адміністративного судочинства України

	До реформи Максимальний строк за законом	Після реформи Максимальний строк за законом	
1 інстанція	2 місяці	1 місяць	
2 інстанція	2 місяці	<i>Рішення</i>	<i>Ухвала</i>
		Від 1 до 1,5 місяці	Від 15 днів до 1 місяця
3 інстанція	2 місяці	1 місяць	
4 інстанція	2 місяці	1 місяць	
Нововиявлені обставини	2 місяці	2 місяці	
Усього	10 місяців	Від 6 до 6,5 місяців	Від 5,5 до 6 місяців

Відповідно до правила, яке існує в усіх реформованих процесуальних кодексах, суд третьої інстанції (вищий спеціалізований суд) має 15 днів на вирішення питання про відкриття провадження щодо розгляду справи у суді четвертої інстанції (Верховному Суді).

Варто сподіватися, що скорочені строки розгляду справ у поєднанні зі спрощенням процесу оскарження та зменшенням кількості судових інстанцій дозволять судам бути більш ефективними.